

<https://doi.org/10.53656/phil2024-04S-06>

ЕКОЛОГИЧНА УСТОЙЧИВОСТ И ЕКОЛОГИЧНА СЕРТИФИКАЦИЯ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ: ИНДИВИДУАЛНА ПОЛЗА ИЛИ ОБЩЕСТВЕН АНГАЖИМЕНТ НА МЕНИДЖЪРИТЕ В СТОПАНСКИЯ СЕКТОР

Доц. д-р Симеон Петров,
проф. д.п.н. Татяна Томова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящият текст представя резултатите от изследване сред 58 собственици или мениджъри на търговски дружества, които устойчиво са въвели система за управление на околната среда чрез сертифицирането си по стандарт ISO 14001. Изследването на представителите на мениджмънта стъпва на разбирането, че бизнес организациите играят ролята на посредници в екологичната политика и потенциалната промяна на тяхното поведение мултиплицира ефектите на интервенциите върху поведението на останалите – бизнес партньори, служители и потребители. Данните могат да бъдат използвани за обяснение на реалните процеси на проекологични политики в страната, както и за подобряването им с оглед на установените бариери и прегради за проекологичното поведение на изследваната група.

Ключови думи: публични политики; околна среда; проекологично поведение; стандартизация; ISO 14001

Човечеството се ангажира с проблемите на околната среда в началото на 70-те години на миналия век. През 1972 г. необходимостта от прилагането на мерки за опазване на природата е призната на международно ниво на Конференцията на ООН за човешката среда. Тогава се създава и Програмата на ООН за околната среда. След тази дата опазването на околната среда се превръща във фокус на публичните политики на всички равнища на публичното управление.

Осезаем импулс за глобалното акцентиране на екологичните проблеми е даден с основополагащия доклад на Римския клуб „Границите на растежа“ (1972 г). Около 40 години по-късно, към края на първото десетилетие на XXI век се оформя новият дневен ред в областта на околната среда. Според него

екологичната политика от изолирана и до голяма степен реактивна дейност спрямо последствията от вредните навици на обществата се превръща в постоянно колективно усилие за предотвратяване на бъдещи вреди чрез реструктуриране на икономическите дейности в съответствие с концепцията за устойчиво развитие (Kraft 2021).

Оттогава досега множество проблеми, цели, инструменти и конкретни практики на политиката на околната среда са формулирани, разработени и приложени. И въпреки това значим напредък не е постигнат, защото проблемите не се решават и дори се задълбочават. Според Световната метеорологична организация 2011 – 2020 г. е най-топлото десетилетие в историята. Екстремните метеорологични условия, като горещи вълни и големи бури, стават все по-чести. Според доклада на Междуправителствения панел по изменение на климата „покачването на температурата до момента вече е довело до дълбоки промени в човешките и природните системи, включително увеличаване на сушите, наводненията и екстремни температури; повишаване на морското равнище; загуба на биологично разнообразие – тези промени причиняват безпрецедентни рискове за уязвимите хора и за населението“ (Enste & Potthoff 2021).

Защо екологичните политики не предизвикват желаните резултати, е въпрос, на който може да се отговори по различни начини. Едното обяснение е свързано с природата на капитализма и ориентацията към непрекъснатото икономическо нарастване, както и към все по-голямо и разнообразно потребление. Вероятно можем да докажем, че капитализмът и екологичните проблеми се съотнасят като причина и следствие (Foster & Clark 2009). Политиките обаче рядко атакуват причините за неблагоприятните социални факти поради нереволуционния си, по-скоро консервативен характер. В най-добрия случай те постигат благоприятна промяна в рамките на базисните институции и установените обществени отношения. Всъщност политиките са насочени към промени в посока на легитимните колективни цели. Те не строят инфраструктура, не предлагат публични услуги, не преразпределят – това са само непосредствените промени (outputs), които могат да бъдат създадени чрез политиките. Те променят нагласите, поведението и в крайна сметка – социалните роли и обществените отношения.

Индивидуалното поведение на стопанските мениджъри и екологичните политики

В анализите, свързани с екологичните проблеми, отдавна е прието, че изменението на климата е предизвикано от установения начини на живот и модели на потребление, които са фундаментално неустойчиви. За да се отговори ефективно на идентифицираните проблеми, във всички сектори на обществото трябва да се наложат нови форми на живот, работа и взаимодействие (Shove 2010). Проблемът с изменението на климата е проблем на човешко-

то поведение, което означава, че успехът на екологичните политики зависи от общественото разбиране, подкрепа и действия. Екологичните политики изискват значителни социални и поведенчески промени (Kraft & 2021), чрез които да се променят установените модели на потребление и производство, така че в крайна сметка да се постигнат екологичните цели.

Политиките не предизвикват директна социална промяна. Според цитираната вече Елизабет Шов социалната промяна зависи от индивидуалното поведение (Shove 2010). Според нея моделът ABC (attitudes – behavior – change) трябва да се превърне в основна парадигма както за обяснение на социалната промяна, така и за нейното насочване или предизвикване. Моделът е непосредствено свързан с поведенческата психология – нейните заключения и методи. Шов описва модела по следния начин: социалната промяна зависи от ценностите и нагласите (А), за които се приема, че управляват видовете поведение (В), които индивидите избират (С) да следват. Комбинацията от А, В и С генерира много ясна програма за ефективна политика, чиято концептуална и практическа задача е да идентифицира и повлияе на детерминантите на проекологичното поведение (Shove 2010).

Моделът ABC в голяма степен опростява задачите на политиките – въздействието е върху нагласите, за да се промени поведението. В научната литература обаче широко разпространено е мнението, че една от важните причини за неуспеха на екологичните политики са психологическите бариери и ограничения пред проекологичното поведение на гражданите (Gaspar 2013). Тази гледна точка внася нов елемент в коментирания по-горе ABC модел. Опитите да бъдат убедени хората да променят екологичното си поведение, често са обречени на неуспех не само заради влиянието на нерационални фактори при взимане на решение за индивидуалното поведение. Дори когато индивидите имат „правилните“ нагласи, знания и мотивация, те често не действат проекологично. Екологичното поведение се счита за причинено от индивидуални характеристики и предразположения, а всъщност то често е продиктувано от характеристики на ситуацията или контекста, в който се намира индивидът. Прекъсването между нагласи и поведение може да е следствие и от несъзнателни, оформени в процеса на личния опит фактори (Gaspar 2013). В съответствие с гореизложеното на схема 1 е очертан изследователският модел, използван в настоящия труд.

Поведенческата психология поне от няколко десетилетия е част от науката за политиките. Поведенческите публични политики са нещо като маркетинг в процеса на създаване на публични блага – те си служат с експерименти, за да установят на какво гражданите, в ролята си на потребители, ще реагират по начин, който да доведе до постигане на колективните цели. Гражданите обаче не са единна маса. Те са обособени в субгрупи, които не просто реагират на въздействия по различен начин, но и имат различна тежест за създаването на желаната промяна.

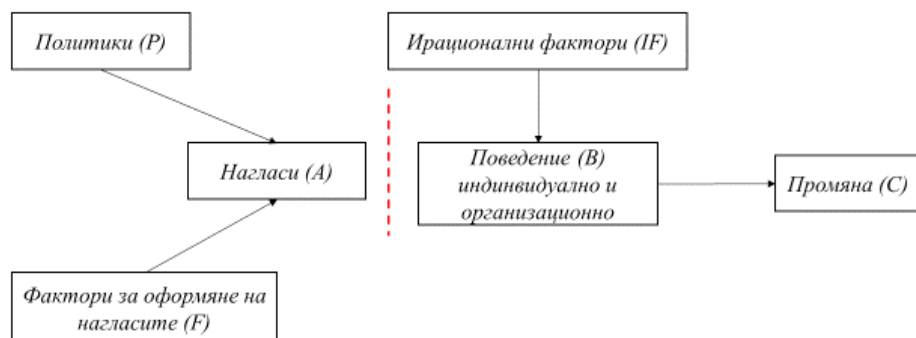

Схема 1. Изследователски модел

Поведенческите инструменти на политиките се изграждат на основата на допускането, че гражданите, като потребители на публични блага, реагират на едни и същи стимули по един и същи начин. По-нови изследвания променят тази гледна точка и се опитват да обособят „обществени среди“, които възприемат и реагират на въздействията за промяна на поведението по различен начин (Enste & Potthoff 2021).

Има обаче още нещо. Според нас при промяната на индивидуалното поведение с цел социална промяна и постигане на колективни цели има групи посредници, които, при промяна на собственото им поведение мултиплицират ефектите на интервенциите върху поведението на останалите граждани. Причината за това е, че неговото поведение се превръща в повод за промяна на поведението на другите. Ако политиките са насочени специфично към промяна на поведението на представителите на тези групи, ефектът би бил много по-голям. При всички политики посредниците имат такава мултиплицираща социалната промяна роля.

В екологичната политика такава роля има бизнесът. От една страна, поведението на неговите представители е важно заради необходимата промяна на моделите на производство (намаляване на вредните емисии от производството, използване на устойчиви технологии и продукти в процеса на производство, производство на устойчиви продукти). От друга – те пряко влияят на наетите от тях служители (чрез механизмите за управление на човешките ресурси, чрез условията на труд и т.н.). Това е и причината, поради която насочването на поведенческите екологични въздействия специфично към бизнеса би предизвикало много по-голям ефект в посока на постигане на колективните цели. В изследователски план, екологичните нагласи и поведение на бизнеса са от съществено значение за изработване на политиките в областта на околната среда заради посредническото значение на поведението на неговите представители в процеса на конструиране на социалната промяна.

Екологични нагласи и поведение на бизнеса в България

На основата на теоретичните допускания, представени в началото на настоящата статия, приемаме, че успехът на екологичните политики зависи в голяма степен от проектологичното поведение на представителите на бизнеса. Затова си поставихме за цел да изследваме екологичните нагласи на бизнеса в България чрез изследването на организации, сертифицирани по ISO 14001. Данните могат да бъдат използвани за обяснение на реалните процеси на проектологични политики в страната, както и за подобряването им с оглед на установените бариери и прегради за проектологичното поведение на изследваната група.

В изследването са включени собствениците или мениджърите на организации от частния сектор в България, сертифицирани през последните три години по международния стандарт за управление на околната среда ISO 14001. Самата стандартизация е доброволен инструмент на политиките. Присъединяването към тази доброволна кооперативна стратегия в областта на екологията показва траен ангажимент на фирмата към публичните цели в съответната област. В този смисъл изследването изчерпателно адресира всички предприятия, които са отговорили на доброволните инструменти на политиките. Като основен метод за набиране на първична информация е използвана анкета на отзовали се.

Въпросникът е разделен на две основни групи въпроси. В първата са измерени мотивите за стандартизацията по ISO 14001, връзката с цялостния процес на стандартизация, оценката на ползите и бъдещите намерения на организациите, а във втората – индивидуалното екологично поведение на респондентите. Отчетени са нагласи, знание, доверие към другите, възприемано ниво на контрол и самооценка на проектологичното поведение в личната сфера на респондентите. Въпросникът е специално проектиран, за да отговори на изследователските цели и на изследователския модел.

Първичните данни, обект на по-нататъшния анализ, съдържат отговорите на 58 собственици или мениджъри на търговски дружества. Това са отзовалите се сред адресираните 717 фирми. Към всички адресати бяха отправени две изисквания – фирмата да е с непрекъсната сертификация в последните години и въпросникът да бъде попълнен от собственик, мениджър или специално назначен ръководен служител в областта на управлението на околната среда. Тези допълнителни критерии обясняват в голяма степен относително ниската възвръщаемост на анкетата – около 8%.

Броят на валидните сертификати по управление на околната среда в България е съпоставим с Унгария, Чехия и дори Полша и Турция и двойно по-голям от страни като Дания, Хърватия, Австрия, Португалия. Подобна е съпоставката със същите страни и по базовия сертификат за управление на качеството 9001.

Обективните данни за изследваната съвкупност се отразяват и върху структурата на отзовалите се. Има сериозна разлика между данните за България и осреднените данни на ИСО за 189 държави. Докато строителния сектор съставлява едва около 8% от всички над 300 000 фирми с валидни сертификати, в България делът му е многократно по-висок – над 22% (по данни на The ISO Survey of Management System Standard Certifications, 2023).

Големите фирми са по-склонни да приемат по същество ISO 14001 по две основни причини. От една страна, внедряването на оперативната рамка на ISO 14001 включва значителни инвестиции на цена и време. От друга – по-големият размер на фирмата предполага по-голяма видимост и нужда от легитимност.

В структурата на отзовалите се на анкетата преобладават големите фирми (с над 100 души персонал) – 52%. Около половината от фирмите са високо технологични и експортно ориентирани (таблица 1).

Таблица 1. Разпределение на отговорите за вида фирма (в%)

Фирмата ни е	Процент
Малка (до 9 души)	6,90
Средна (до 100 души)	41,38
Голяма (над 100 души)	51,72
Експортно ориентирана (поне 50 % от производството е за външния пазар)	44,83
С външни за страната капитали (поне 50% от капиталите са чужди)	20,69
Високотехнологична	53,45
Предоставя услуги	55,17
Произвежда стоки за крайно потребление	55,17
Произвежда части и технологии за друго производство	29,31

Възрастовият профил на преките респонденти включва приоритетно лица над 40 години, а най-застъпената възрастова група е тази между 41 и 50 години (таблица 2).

Таблица 2. Разпределение на изследваните лица по възраст (в%)

Възрастта ми е:	Процент
До 30 г.	5,17
31 – 40 г.	20,69
41 – 50 г.	32,76
51 – 60 г.	22,41
Над 60 г.	18,97

Политиките (Р): Стандартизацията като процес на екологична промяна на организацията

Екологичните политики използват целия набор от познати инструменти, чрез които да променят поведението на индивидите и в крайна сметка да постигат колективните цели. Преобладаващата в последните три-четири десетилетия парадигма на публичното управление, очертана от Новия публичен мениджмънт, идеите за минималната държава и неолибералното регулиране, очертава предпочитанията при избора на политики. В рамките на тази парадигма политиките подтикват хората да се държат по екологично устойчив начин без драстични увеличения на разходите или регулации, които забраняват определено поведение. Търсят се начини да се премине от общи забрани и взаимно сочене с пръсти към нови, иновативни, интелигентни инструменти за екологична политика, които успешно мотивират хората да се държат по-екологично.

Стандартизацията е инструмент, който отговаря на актуалната парадигма на публичното управление. Това е доброволен инструмент на саморегулация, който се разработва от независими органи и се въвежда от професионални или бизнес организации. Така държавата остава встрани от външното въздействие за промяна на поведението едновременно на индивидите и на организациите.

Икономическата логика на стандартизацията стъпва на убеждението, че пазарът има способността да очертава валидна бъдеща посока на развитие чрез използване на колективна мъдрост и така да овладее въздействието на промените и да се приспособи към тях. Стандартизацията, от социална гледна точка, е процес на установяване на правила за подобряване на ефективността при работа с хората, техните взаимодействия, конкретните случаи и т.н. В този смисъл не е случайно, че тя се обсъжда заедно с такива мащабни социални промени като модернизация, бюрократизация, централизация и децентрализация.

Курихара проследява вълните в развитието на международната стандартизация (Kurihara 2006). Първата вълна е предизвикана от технологиите и произтича от необходимостта от адаптирането им към пазара и/или социалните потребности. Първите международни организации за стандартизация съответстват на възникващите тогава ключови технологии, а именно комуникационни, електрически, механични и информационни. Втората вълна е управлявана от корпорациите – светът на стандартите е преобразен през 70-те и 80-те години от бързия прогрес на цифровата революция. Третата вълна е движена от взаимния баланс на пазара, публичното управление и обществото – грижа за околната среда, безопасността, здравето, правата на човека и социалната справедливост от гледна точка на потребители и граждани.

Същевременно организационното ниво на бизнес актьорите е относително слабо застъпено в изследванията на проекологичното поведение. Още по-малко

се обръща внимание на преливането на екологични нагласи и поведение между индивидуалното и организационното равнище. Организациите могат да се възприемат като „средни актьори“ в екологичната система на страните и засягат резултатите нагоре по веригата (т.е. политика за околна среда) и надолу по веригата (по отношение на потребителите и дори служителите си) (Vandenbergh & Gilligan 2019). Освен това корпоративните действия срещу замърсяването и изменението на климата могат да генерират напредък, когато решенията на публичните органи от задължителен характер не водят до резултати.

На пръв поглед, социалната, вкл. екологичната стандартизация, няма пряко отношение към икономическото представяне на фирмите. Заради тази идея голяма част от икономическите агенти не ѝ обръщат внимание – в тези случаи инструментът на политиките не работи, защото той се сблъсква с предварително установени нагласи, свързани с ориентацията към непосредствената полза. Всъщност, както посочва Стиглиц (Stiglitz 1991), производствата в модерните икономики възникват в рамките на организации, а те не се регулират само от цени. Убедението, че въвеждането на социални, вкл. екологични (само)регулации е предпоставка за по-добро икономическо представяне, не е задължително част от нагласите на работодателите. Това е и обяснението за честото въздържане от екологично сертифициране на фирмите.

През последните години регулирането на системите за управление на околната среда претърпява радикални промени. Различните доброволни схеми играят все по-важна роля в тази нова област. Един от основните въпроси е дали и до каква степен частните регулаторни договорености могат да заменят публичната регулация (Perez et al. 2009). Последните не си служат с убеждение, а с принуда за въвеждане.

Ефективно средство за постигане на екологосъобразна и конкурентоспособна икономика са системите за управление на околната среда. Темата за организационното управление на околната среда става актуална с приемането на Закона за националната екологична политика в САЩ още през 1970 г. (Georgiev 2019). Европейският съюз също използва доброволни инструменти, насочени към постигане на устойчива икономика (Miteva 2017). Екологичният стандарт ISO 14001 и Схемата за управление по околна среда и одитиране (EMAS) са основните инструменти в рамките на европейския модел. Стандартът ISO 14001 се фокусира върху управлението на вредните аспекти върху околната среда от дейността на организациите с цел постепенно намаляване на това влияние. В идеалния случай организациите използват стандарти, за да им помогнат да управляват своите дейности, за да спазват разпоредбите и да помогнат за предотвратяване, смекчаване и контрол на неблагоприятните въздействия върху околната среда. ISO 14001 е международен стандарт за управление на околната среда, който осигурява рамка за изпълнение на тези отговорности (Deyassa 2019).

Стандартите от семейството на ISO 14000 са развити от Техническият комитет на Международната организация по стандартизация ISO/TC 207 и неговите различни подкомисии. Те съдържат принципи и насоки към организациите за: минимизиране на техните въздействия върху околната среда; спазване на съответните нормативни разпоредби; насърчаване на непрекъснати оперативни подобрения в практиките за управление (Camilleri 2022). Редица други стандарти на ISO са фокусирани върху специфични аспекти на околната среда, вкл. ISO 4226, ISO 6107 и ISO 10381.

ISO 14001 е стандарт, базиран на процеси. Той не установява конкретни резултати, а вместо това определя набор от практики, които ръководят фирмите в управлението на околната среда. Системата за управление на околната среда трябва да се разглежда като част от цялостната система на управление и обхваща дейностите по планиране, разработване, внедряване, преглед и поддържане на политика по опазване на околна среда. Въпреки това приемането на ISO 14001 не е непременно свързано с развитие на организационни способности. Така е именно защото ISO 14001 е фокусиран върху процеса. Многобройни проучвания показват ползите, които бизнесът може да постигне чрез приемане на ISO 14001: организационни, търговски, свързани с подобряване на корпоративната репутация и управлението на заинтересованите страни. Въпреки това редица критици поставят въпроса за символичния начин, по който някои фирми приемат този стандарт (Vilchez 2017). Такова символично приемане се отнася до използването на ISO 14001 от фирмата само като начин за легитимиране.

ISO 14001 уточнява, че мениджърите трябва да поддържат ангажимент да прилагат устойчиви инициативи, да опазват околната среда и да ограничават изменението на климата (Bravi, Santos, Pagano, Murmura 2020), но процесът съвсем не води автоматизирано до траен екологичен ангажимент за организациите. Доклад на ОИСП от 2007 (OECD 2007) идентифицира четири нива на ангажираност към естествената заобикаляща среда. Първото е дали дадена организация има система за управление на околната среда без оглед на реалното ниво на ангажимент. Второто ниво е дали фирмата има лице (звено), изрично отговорно за въпросите на околната среда. Третото ниво описва по-високо ангажиране чрез сертифициране от трета (външна) страна, а четвъртото предполага сериозни и строго регламентирани вътрешни системи за управление на околната среда. Стандартът ISO 14001 създава система от вътрешни организационни норми, които работят паралелно с външната система от законови норми. Структурата на ISO 14001, която се основава на непрекъснато усъвършенстване, а не на твърда система от санкции и осигурява рамка за включване на служителите в управлението на екологичните аспекти на дейностите на организацията, може да подобри и мотивацията на служителите.

От икономическа гледна точка често се твърди, че приемането на ISO 14001 предоставя различни предимства на фирмите чрез повишена легитимност. Фирмите се възприемат като легитимни участници, когато техните дейности се разглеждат като желани или подходящи в рамките на социално изградена система на вярвания, ценности и норми. Да бъдеш идентифициран като легитимен субект, е в интерес на всяка фирма, тъй като такова признаване носи предимства като по-лесен достъп до ресурси, институционална подкрепа и дългосрочна жизнеспособност (DiMaggio & Powell 1983). Един от начините, по които съвременните фирми могат да се стремят да бъдат възприемани като легитимни актьори и да получават съответните ползи от социалното одобрение, е чрез развиване на проактивно поведение спрямо околната среда (Berrone et al. 2017).

Редица автори (напр. Jiang & Bansal 2003) развиват идеята, че организациите, чиито операции привличат вниманието на обществеността, и организациите, чието въздействие върху околната среда е трудно разбираемо за външните заинтересовани страни, е по-вероятно да се сертифицират по стандартите ISO 14001. Същевременно институционалната теория предполага, че организациите с външен натиск и мотивация, водена от легитимността, получават по-малка добавена стойност при въвеждане на ISO 14001, отколкото тези с повече вътрешни мотиви. Въпреки това все повече инвеститори, клиенти и служители очакват организациите да предприемат или обмислят действия по отношение на опазването на околната среда.

Натискът върху организациите да станат щадящи околната среда, нараства и прилагането на ISO 14001 се превръща в предимство и в една от основните причини за сертифицирането с външни мотиви (Boiral et al. 2017). Въпреки всичко основната мотивация за сертифицирането всъщност е икономическа (Liu et al. 2019).

От една страна, някои проучвания предполагат, че приемането на ISO 14001 води до значително подобряване на управленските практики и фирмената производителност, но други поставят под въпрос ефективността на стандарта. Бойрал (Boiral et al. 2017) предоставя изчерпателни прегледи на емпиричната литература относно ISO 14001.

Литературата за ISO 14001 предполага няколко важни вътрешни и външни фактора за неговото приемане: външен натиск от клиенти, регулатори, международна фирмена централа; мотивации, свързани с намаляване на риска за околната среда, подобряване на публичния образ, спестявания, интеграция с други стандарти за управление или пък нормативни вътрешни мотивации за защита и опазване на околната среда. Някои мотивации са ориентирани към екологична отговорност и са задвижвани от ценности и етика, включително ангажимента на фирмата към защита и опазване на околната среда. Други следват от ползи за вътрешната ефективност и икономическите резултати,

включително възможности за интеграция с други стандарти за управление, приети от организацията (Deyassa 2019).

Поради експоненциалния растеж на екологичното съзнание на населението клиентите са склонни да предпочитат екологично чисти продукти в сравнение с неекологични продукти (Sorooshianl et al. 2018). Социалните актьори и организациите приемат институционалните модели не само защото ги възприемат като най-добрите алтернативи, но и заради очакванията за увеличаване на тяхната легитимност (Vasconcelos & Vasconcelos 2003). От външна гледна точка, има подобряване на репутацията и имиджа на компанията поради факта, че прилаганите мерки за опазване на околната среда променят възприятието на потребителите за организацията. Това води до подобряване на отношенията с акционерите, инвеститорите и клиентите, като ще увеличи удовлетвореността на клиентите (Reis et al. 2018).

Предложените от Димаджо и Пауъл механизми за институционална изоморфна промяна могат логически да бъдат свързани с външната мотивация на организациите за сертификация, породена от „натиска“, разбран като формални и/или неформални изисквания от страна на клиенти, доставчици, конкурентни фирми и др. Такава „необходимост“ от сертификация не трябва да бъде свързвана непременно с вътрешноорганизационни цели за оперативно подобрене или дори постигане на по-висока ефективност на бизнес представянето (Georgiev 2019).

Миметичното, изоморфно разпространение на стандартите за управление се обяснява като реакция на организациите срещу несигурността и убеждеността, че някои управленски модели са доказано по-добри. Принудителният натиск се свързва с акредитираните сертификационни организации и оценката на съответствието (Georgiev 2019).

Ако имат интерес само от външна легитимност, която до голяма степен зависи от приемането, а не от прилагането, организациите може да решат да приемат стандарти, но да не успеят да направят реални оперативни промени. От друга страна, ако ценят външната легитимност, както и вътрешната ефективност, организациите може да се опитат усилено да интегрират стандартите в ежедневните си операции и дори да надхвърлят минималните стандарти (Yin & Schmeidler 2009).

Литературата изследва с противоречиви заключения въпроса дали сертифицирането по ISO 14001 е просто „зелено измиване“, или наистина може да доведе до по-добро екологично представяне (Yin & Schmeidler 2009). Фирмите могат да прилагат идентични стандарти за управление по различен начин, въпреки че тяхното приемане е движено от външен изоморфен натиск. Формата на организационен отговор е толкова отражение на институционалния натиск, който се появява извън организацията, колкото и формата на организационна структура и култура, които съществуват вътре в организацията.

Делмас и Тофел (Delmas & Toffel 2008) твърдят, че вътрешната организационна структура е ключова за обяснението защо организациите възприемат разнородни управленски практики, когато са изправени пред подобен външен натиск.

Някои изследователи (напр. Gabel et al. 2001) подчертават важноста на социалните мотиви, процедурите за вземане на решение и организационните структури при проектиране и прилагане на фирмените политики за околна среда. Вярва се, че ISO 14001 осигурява стъпки и цели за подобрена комуникация между служители и висшето ръководство и допринася за ефективността на организацията. Освен това компаниите демонстрират подобро обучение и познания на служителите, повишавайки тяхната осведоменост относно проблемите, критериите и процесите на околната среда (Boiral et al. 2017).

Степента на екологично съзнание на обществото и размерът на фирмата са два фактора, които влияят на ефекта на ISO 14001 върху фирменото изпълнение според извадка от 583 регистрирани компании в 46 държави за периода 2009 – 2018 г. (Agocena et al. 2021). Констатациите показват, че ISO 14001 допринася за намаляване на въглеродните емисии, отделяни от бизнеса, и подобрява фирмената рентабилност, но въздействието на ISO14001 е по-осезаемо за фирми от държави с екологично съзнание на обществото и за по-големите фирми, а въздействието на ISO 14001 конкретно върху въглеродния интензитет е по-голямо за страни с ниско екологично съзнание на обществото.

Когато приемат ISO 14001, фирмите могат да го прилагат символично или по същество. При символичното приемане процедурите са повърхностно инкорпорирани. Някои фирми са в състояние да вземат сертификат без обща ангажираност към околната среда. За разлика от това възприемането по същество е истинска и пълна интеграция на ISO 14001 във фирмените ежедневни дейности. В своето изследване на ISO 14001, Бойрал (Boiral 2007) разграничава четири стратегии за интегриране на системата ISO 14001: ритуална, необвързана, мобилизирана и проактивна интеграция. При ритуална и необвързана интеграция организациите обикновено упражняват политика на *laissez faire* по отношение на изискванията на ISO 14001, където практиките не се поставят под въпрос искрено и има много ограничено вътрешно участие. За разлика от това при мобилизирана и проактивна интеграция служителите и производствените мениджъри прилагат реално стандартите ISO 14001 и екологичните им практики се променят действително.

Приемането на ISO 14001 може да премести бизнес организациите в нова траектория на равновесие, която сплита екологични, социални и икономически цели и отразява по-голяма чувствителност към екологичните проблеми. Съществува положителен реципрочен цикъл между проекологичните структурни промени, предизвикани от ISO 14001, и отношението на служителите към фирмата и околната среда (Perez et al. 2009).

Когато мениджърите избират да приемат ISO 14001, те вземат предвид собствените си вътрешни мотивации, изоморфния натиск от средата, в която фирмата развива дейността си, както и потенциалните предимства.

Трансформационните промени се наблюдават при по-високо ниво на промени в корпоративните култура, ценности, лидерство. Системите за управление неслучайно включват вътрешна обосновка, лидерски ангажменти и отговорности, както и установяване на процеси за обучение на служители и улесняване на вътрешна и външна комуникация и обмен на информация (Deyassa 2019).

Обобщавайки наличната литература Иванова и Харадинова (Ivanova & Naradinova 2020) констатира положителна връзка между вземането на решения за сертифициране и други фактори, като: предишен опит с управленски стандарти като ISO 9001; размер на фирмата; дали се предлагат стоки или услуги за крайно потребление; делът на износ; вида на корпоративната собственост (международните компании са по-склонни да прилагат ISO 14001).

Израелски изследователи (Perez et al. 2009) дефинират нов модел на фирмата, който наричат полифоничен. Според този модел, който е вдъхновен от писанията на Луман и Нелсън, фирмите и другите организации са изобразени като динамични, самоорганизирани системи за обработка на решения, които могат да приемат множество логики и културни теми. Логиката на максимизиране на печалбата остава важна, но съставлява само една от няколко съпътстващи логики. Полифоничният модел се опира на два основни теоретични стълба: този на Луман, базиран на комуникационните теории на социалните системи, и на Нелсън – концепцията на „социални технологии“. Структурата на организацията се състои от различни решения или програми или социални технологии, които представляват необходими предпоставки за вземане на решение. Луман прави ясно разграничение между организация и човешки агенти, свързани с нея. Организацията е изобразена като автономно социално образувание и взаимодействие със служителите в реципрочен процес на структурно свързване.

ISO 14001 може да предизвика промяна във вътрешната динамика на фирмата чрез различни нови съчетания. Чрез създаване на нови процедури за избор, поръчка и обработка на информация се разширява когнитивният хоризонт на организацията, което позволява генерирането на нови данни, свързани с околната среда, които не биха били достъпни за организацията преди това (Perez et al. 2009).

Системата ISO 14001 кара организацията да се справя с конкурентни икономически и екологични изисквания и това непрекъснато преливане е важен източник на технологични и социални иновации. ISO 14001 подкрепя този процес, като му придава постоянна структурна форма. Приемането на ISO 14001 улеснява преминаването към ново динамично равновесие, при кое-

то на загрижеността за околната среда се придава по-голяма тежест. Системата за сертифициране и одит от външна организация осигурява допълнителна подкрепа за интернализацията на структурните изисквания на ISO 14001 (Potoski & Prakash 2006).

В крайна сметка, тъй като интегрирането на систематичната рамка, дефинирана от ISO 14001, обикновено е свързано с въвеждане на по-добри технологии, строги организационни процедури за опазване на природните ресурси и по-силно екологично съзнание сред мениджърите и служителите се очаква приемането на ISO 14001 да доведе до подобро изпълнение по отношение на околната среда (Erauskin-Tolosa et al. 2020).

Изследвания на екологичната сертификация в България

Процесът на екологична сертификация в България е изследван от различни гледни точки и с различни изследователски цели. Интересът към системите за управление на околната среда в съответствие с изискванията на международния стандарт ISO 14001 в България нараства сериозно през годините. След първите 6 сертификации през 2001 година броят им нараства до 214 в годината на присъединяване към ЕС (2007), за да достигне 1761 през 2014 и над 3000 през 2024 г. Европейската схема (EMAS) е много по-малко разпознаваема сред представителите на бизнеса в България (само 20 организации са регистриран по EMAS към 2024 г., като почти всички са сертифицирани и по ISO 14001).

Премишни изследвания в България, фокусирани върху ISO 9001, показват, че най-голям дял от бизнес организациите посочват повишаването на фирмения имидж на компанията и увеличаването на конкурентоспособността като основен мотивационен фактор. Така водещата мотивация за сертификация по ISO 9001 в българския случай е преобладаващо външна (Georgiev & Georgiev 2015). Повечето емпирични изследвания в България за ISO 14001 също са насочени към нагласите за въвеждане и се фокусират върху мотивите и трудностите, пред които са изправени фирмите.

Симова (Simova 2008) представя резултатите на анкета сред 18 български фирми. Според респондентите основните ползи за разработване и внедряване на екологични системи за управление са: намаляване на риска за околната среда; потребителски и законови изисквания; оптимизиране на използването на ресурсите и генерираните отпадъци; подобряване на репутацията на компанията; подобряване на кредитния рейтинг и конкурентоспособността. Проучването отбелязва и трудности при въвеждането като дългия процес на сертифициране; степента на разбиране на изискванията на стандарта; нужда от обучение на персонала; липса на методология за някои измервания и др.

Харизанова (Harizanova 2015) идентифицира основните причини за сертифициране чрез анкетно проучване за фирмите, които са въвели ISO 14001 в

България. Най-често срещаният отговор е „намаляване на разходите и спестяване на средства чрез целенасочен подход към ресурсите“, следван от „подобряване на репутацията на компанията в очите на клиентите, партньорите и обществото“. По-малко важна причина за прилагането на ISO 14001 е „намаляване на емисиите, отпадъците и отпадъчните води“. Митева (Miteva 2017) и Пейчева и др. (Peycheva et al. 2017) констатира, че главните фактори, стоящи зад стандартизирането в областта на околната среда, са повлияни от управлението на компанията. В периода 2015 – 2016 г. е проведено анкетно проучване относно нагласите и потребностите за прилагане на EMAS и ISO 14001 в България, в което 461 юридически лица (сертифицирани и несертифицирани) са дали своите отговори (Miteva 2017). Сред основните ползи от стандарта са посочени намаляване на оперативните разходи; повишаване на оперативната безопасност; въвеждане на нови екологични технологии. Мотивите за внедряване на екостандартите, посочени от страна на респондентите в това изследване, са свързани основно с фактори, които са под влияние на мениджмънта на фирмата (Miteva 2017). Сред външните мотиви като водещи са посочени изискванията на държавната политика и националното законодателство; натискът от страна на регулаторни органи, натискът на индустриалния сектор, в който работи фирмата; възможността за участие в обществени поръчки. Аналогични са и резултатите от оценката на респондентите за ползите, които са получили фирмите от внедряването на EMAS или ISO 14001. Най-високи резултати има отговорът – разграничаване на социално отговорните работодатели от социално безотговорните, които работят в сивата икономика (Miteva 2017).

Иванова и Славова (Ivanova & Slavova 2018) установяват слабо ниво на отговорност сред предприятията по въпросите на околната среда на база на проведено проучване сред 200 български фирми.

Георгиев (Georgiev 2019) прави социологически анализ на мотивите и механизмите на приемане на системи за управление на околната среда съгласно ISO 14001 в българските стопански организации и се придържа към дуалистичния модел „вътрешни – външни“ стимули за екологична сертификация.

Според резултатите от проучване сред 137 компании на Иванова и Харadinova (Ivanova & Haradinova 2020) българският случай до голяма степен се доминира от външни фактори, които „натискат“ компаниите да внедрят системи за управление на околната среда. Водещите причини за решението на компанията да внедри система за управление на околната среда, са комбинация от правни изисквания (включително условия за участие в обществени търгове), екологични мотиви и пазарни причини. Очакването за директни финансови ползи се оценява най-слабо. От гледна точка на реалните ползи ключови се оказват осигуреното съответствие с националното законодателство и по-доброто управление на отпадъците. На последно място е поставено съответстви-

ето с изискванията на клиентите. Авторите на изследването констатираят отклонение с проучените от тях международни емпирични изследвания, в които констатираните предимства, свързани с нарастващите пазарни възможности, са много по-високо оценени от покриването на формалните законови изисквания (Ivanova & Haradinova 2020).

Резултати от изследването

Целта на настоящото изследване е да оцени взаимодействието между политики и нагласи на мениджърите в стопанския сектор. Това е и причината, поради която изследваната съвкупност е ограничена до фирмите, въвели през последните три години екологичния стандарт, т.е. тези, които по една или друга причина са в по-голяма степен отворени към общите екологични цели.

Факторите, опосредстващи избора на организациите за приемането или не на екологичните стандарти, са класифицирани от Бансал и Рот (Bansal & Roth 2000) в три групи: отговорност към околната среда; конкурентоспособност, външен натиск и изисквания за легитимация. На практика всеки от трите силно позитивно припознати отговора в настоящото изследване покрива една от тези три големи групи – опазването на околната среда, подобряването на представянето на дружеството и вътрешно и външно разпознаваемия образ за корпоративна социална отговорност.

Според настоящото изследване вътрешните мотиви за инициране на процедурата по сертифициране (като опазването на околната среда; социална отговорност на дружеството и желанието за подобреното му представяне) преобладават пред външните (държавните регулации; изискванията на общината; кандидатстването за европейско финансиране; поведение на другите фирми в бранша) (таблица 3).

Таблица 3. Разпределение на причините за предприемане на процедура за получаване на ISO 14001 (в %)

Каква е причината, поради която вашето дружество предприе процедурата за получаване на ISO 14001	Да	Не	Не зная
Налагаше се заради външнотърговските ни отношения	44,83	53,45	1,72
Налагаше се заради кандидатстването за европейско финансиране	34,48	65,52	0,00
Налагаше се заради изискванията на общината	29,31	63,79	6,90
Налагаше се заради държавните регулации	25,86	65,52	8,62
Така решихме, за да подобрим представянето на дружеството	86,21	13,79	0,00
Така решихме заради опазването на околната среда	87,93	10,34	1,72
Така решихме, защото другите дружества от бранша са го въвели	24,14	63,79	12,07
Така решихме, защото дружеството ни е социално отговорно	86,21	12,07	1,72

Най-голям е делът на изследваните мениджъри, които твърдят, че сертификатът е въведен заради опазването на околната среда, както и защото дружеството им е социално отговорно. Незначително по-малък е делът на тези, които споделят, че причината за това е желанието да се подобри представянето на предприятието. Установеното разпределение на отговорите всъщност очертава една благоприятна от гледна точка на екологичните цели картина. Икономическите и социалните мотиви за промяна на организационното поведение са в баланс и заедно водят до решения в посока на търсене на устойчивост. Зеленото организационно поведение може да бъде за сметка на икономическото представяне на организацията само в случай на силна зависимост на нагласите на мениджърите от колективното мислене и превръщането на екологичните цели в социален ангажимент. Въпреки че политиките не се прилагат в подобна културна среда, все пак добрият резултат е свързан със силно изразената социална мотивация за промяна на организационното поведение.

Възможно е, разбира се, тежестта на социалните мотиви за въвеждане на екологичния стандарт в отговорите на респондентите да е следствие от публичния престиж, с което е натоварено подобно твърдение. Така или иначе, българският бизнес, използващ стандартизирани системи за управление, разбира социалната си отговорност. Дали това е следствие от политиките, или напротив – е причина за приемане на политиките, е трудно да се каже при това първоначално оповестяване на първичната информация. По принцип между двете – политики и нагласи – има реципрочна връзка: благоприятните нагласи са предпоставка за възприемане на определени политики; от своя страна, политиките в процеса на своето прилагане променят нагласите.

Екологични нагласи и поведение на българския бизнес (А и В)

Личната проекологична нагласа и самосъзнание на мениджърите, степента им на доверие към другите и декларираните публични ценности бяха тествани на ниво възприятия извън контекста на организацията. Около две трети от респондентите не вярват, че повечето хора осъзнават екологичните проблеми и се държат екологосъобразно. Около половината от тях са резервирани по отношение на резултатите от Европейската зелена сделка върху околната среда и справедливото разпределение на тежестта за изпълнението ѝ в международен план. Въпреки декларираното по-рано положително въздействие на екологичните организационни практики близо една трета от респондентите намират екологичната организационна политика за маркетингов трик, а около 60% считат, че фирмите не биха предприемали екологични действия, ако те не водят до печалби. Повечето респонденти считат, че екологичните проблеми ще се задълбочат без целенасочени действия на индивидуално ниво, а делът на песимистите и оптимистите по отношение на потенциалните кризи и неблагоприятни изменения е относително изравнен (таблица 4).

Таблица 4. Разпределение на отговорите за политиките по отношение на екологичните проблеми (в%)

В каква степен можете да кажете?	Напълно да	По-скоро да	Нито да, нито не	По-скоро не	Изобщо не
Не вярвам, че повечето хора осмислят екологичните проблеми	24,14	41,38	20,69	13,79	0,00
Не вярвам, че повечето хора се държат така, че да пазят природата	25,86	39,66	22,41	10,34	1,72
Европейската зелена сделка е в полза на околната среда	20,69	29,31	31,03	15,52	3,45
Европейската зелена сделка ще задълбочи неравенството между държавите и е от полза на богатите страни, а не на България	18,97	27,59	36,21	15,52	1,72
Нямаме национални екологични приоритети – всичко е „спуснато“ от Брюксел и не е в наш интерес	13,79	27,59	31,03	24,14	3,45
Природозащитните организации манипулират фактите	17,24	24,14	41,38	17,24	0,00
Екологичната политика на фирмите всъщност е маркетингов трик	13,64	18,18	18,18	36,36	13,64
Търговските фирми не търсят екологични решения, ако не им носят печалба	29,31	29,31	15,52	20,69	5,17
Знам към коя отговорна институция да подам оплакване за екологичен проблем или неекологично поведение	50,00	36,36	4,55	9,09	0,00
Имам оптимистична картина за бъдещето, що се отнася до екологичните проблеми и климатичните изменения	13,64	9,09	40,91	22,73	13,64
Не очаквам човечеството да успее да реши екологичната криза	13,79	25,86	31,03	24,14	5,17
Смятам, че ако хората не предприемат сериозни мерки, екологичната криза ще се задълбочи	48,28	37,93	12,07	1,72	0,00

Респондентите са изключително подозрителни по отношение на „другите“, но представят в значително благоприятна светлина собственото си поведение в личната сфера. Те декларират много висок стремеж за спестяване на електричество и вода в домакинството. Около една трета от анкетираните категорично изхвърлят отпадъците си разделно. Значително по-слабо застъпени практики са ограничаването на личния транспорт в градски условия и стремежът за ограничаване на опаковки и продукти за еднократна употреба (таблица 5).

Таблица 5. Разпределение на отговорите за проектологичните поведения на индивидуално равнище (в %)

В каква степен можете да кажете?	Напълно да	По-скоро да	Нито да, нито не	По-скоро не	Изобщо не
Ще продължа да настоявам за въвеждането и на екологични практики, които все още не сме въвели	41,38	39,66	10,34	5,17	3,45
Аз (моето семейство) се стремя да пестя електричеството в къщи	48,28	41,38	5,17	1,72	3,45
Аз (моето семейство) се стремя да пестя водата	48,28	41,38	3,45	3,45	3,45
Аз (моето семейство) изхвърляме боклука разделно	37,93	27,59	22,41	8,62	3,45
Аз (моето семейство) предпочитаме да използваме градския транспорт вместо личния си автомобил	8,62	17,24	29,31	18,97	25,86
Аз (моето семейство) се стремим да не използваме продукти за еднократна употреба	18,97	46,55	15,52	12,07	6,90

Следващите групи въпроси проследяват възприятието на мениджърите по отношение на съдържанието на публичните цели и процедурите за формулирането им. Засегната е и степента на усещане за индивидуален принос (контрол) върху екологичните резултати. Респондентите припознават нуждата от целенасочени публични действия, но изразяват сериозни резерви по отношение на ефективността и правилното прилагане на настоящите инструменти. Анкетираният по-скоро не възприемат икономическите и екологичните цели като силно алтернативни. Малко над 20% считат, че създаването на работни места е категорично по-важно от екологичното въздействие, а около 25% – че запазването на работните места във въглищните централи за възможно най-дълго време е по-важно от екологичните последици.

Същевременно възприятието, че всеки отделен инвеститор е отговорен и има значение за производството и замърсяването, е споделено от по-малко от половината от анкетираният (таблица 6).

Таблица 6. Разпределение на отговорите за възприятието на мениджърите за инструментите за екологичната политика (в %)

В каква степен за Вас е вярно?	Напълно да	По-скоро да	Нито да, нито не	По-скоро не	Изобщо не
Екологичната политика е поредният номер, чрез който някои хора да забогатяват	5,17	24,14	32,76	31,03	6,90
Екологичната политика е необходима, но не е ефективна и не се прилага правилно	22,41	43,10	25,86	8,62	0,00

Заради екологичната политика много бизнеси загиват и хората губят работата си	10,34	20,69	24,14	29,31	15,52
Без екологичната политика замърсяването и опасностите биха били много по-големи	44,83	31,03	13,79	3,45	6,90
Строителството на магистрали и пътища е категорично по-важно от екологичното въздействие	15,52	8,62	32,76	29,31	13,79
Създаването на работни места е категорично по-важно от екологичното въздействие	9,09	13,64	18,18	45,45	13,64
Повишаването на доходите на хората е категорично по-важно от екологичното въздействие	20,69	15,52	29,31	32,76	1,72
Запазването на работните места във възлищните централи за възможно най-дълго време е по-важно от екологичните последици	15,52	10,34	29,31	32,76	12,07
Единичният инвеститор не може да влияе на производството и замърсяването	15,52	13,79	31,03	24,14	15,52

Промяната (С)

Попитани за конкретните промени в организацията при процеса на въвеждане на стандарта, респондентите са силно съгласни, че най-голям е ефектът върху подобряването на условията на труд (над 83%). Отчитат се подобрения в работата на колектива. Едва всеки четвърти ръководител счита, че се е усложнило управлението на дружеството. Има паритет между тези, които считат или не, че има сериозни промени в технологичен аспект. Малка част от анкетиранияте декларират, че процесът по стандартизирането е довел до увеличение на персонала (17,24%) (таблица 7).

Таблица 7. Разпределение на отговорите за промените след въвеждане на стандарта ISO14001 (в %)

Какво се промени в дружеството в процеса на въвеждането на стандарта	Да	Не	Не мога да преценя
Подобриха се отношенията в колектива	43,10	22,41	34,48
Промени се технологията	44,83	44,83	10,34
Подобриха се условията на труд – стана по-чисто	81,03	13,79	5,17
Персоналът се увеличи	17,24	68,97	13,79
Усложни се управлението на дружеството	25,86	67,24	6,90
Нищо не се промени	12,07	77,59	10,34

Респондентите оценяват високо конкретната стъпка за въвеждане на екологичния стандарт. Над 80% от мениджърите декларират голяма полза от стандарта, като около 60% са убедени в нея без резерви. Едва около 15% твърдят, че ако към момента на изследването трябва да предприемат стъпки по сертифицирането, не биха го направили, а близо 85% са категорични, че ще продължат процеса по сертифициране по ISO 14001.

От групата въпроси, търсещи конкретни възприятия за вътрешните и външните ползи от стандартизирането, прави впечатление, че доминира разбирането за най-големи ползи, свързани с подобряването на самата оперативна работа на организацията (58,62% категорично съгласие) и този отговор преобладава пред разбирането, че процесът е довел до увеличаване на външните партньорства или кандидатстването по европейско финансиране, макар че и последните две са декларирани като сериозни ползи от въвеждането на стандарта.

Че приемането на ISO 14001 подобрява организацията на работа, потвърждават категорично повече от половината респонденти, други над 20% го твърдят с известни резерви. Същевременно е интересно, че мениджърите не демонстрират увереност, че това е довело до повишаване на удовлетвореността на служителите. Самите мениджъри декларират двойно по-високо увеличение на удовлетвореността си след стандартизирането. Декларира се, че въвеждането на ISO 14001 по-скоро води до увеличение на разходите в организацията, но мениджърите в голяма степен не възприемат процеса като увеличаване на излишната бюрократизация в организацията.

Едва под 2% от респондентите са категорични, че има липса на строгост и фокус на одитите, извършени от трети страни, което предполага, че организациите обръщат сериозно внимание на самите процедури по сертифициране. Паралелно на това няма категорично позициониране на мениджърите по въпроса дали ISO 14001 не е твърде подчинен на процеса за сметка на резултатите (таблица 8).

Таблица 8. Оценка на ползите от стандарта ISO 14001 (в %)

Доколко сте съгласен(на) със следните твърдения	Напълно съгласен(а)	По-скоро съгласен(а)	Нито съгласен(а), нито несъгласен(а)	По-скоро несъгласен(а)	Напълно несъгласен(а)
Имахме голяма полза от сертифицирането по ISO 14001	60,34	20,69	13,79	0,00	5,17
Ако трябва сега да предприема стъпки по въвеждането му, не бих го направил(а)	6,90	8,62	10,34	22,41	51,72

Доколко сте съгласен(на) със следните твърдения	Напълно съгласен(а)	По-скоро съгласен(а)	Нито съгласен(а), нито несъгласен(а)	По-скоро несъгласен(а)	Напълно несъгласен(а)
Ще продължа да се сертифицирам в бъдеще	84,48	6,90	5,17	3,45	0,00
Благодарение на процеса на сертифициране се подобри работата на дружеството	58,62	22,41	8,62	3,45	6,90
Благодарение на сертификата се увеличиха партньорите ни	43,10	18,97	18,97	10,34	8,62
Благодарение на сертификата се увеличиха възможностите ни да кандидатстваме за европейско финансиране	46,55	15,52	22,41	10,34	5,17
Благодарение на сертификата се увеличиха потребителите на нашите стоки/услуги	24,14	22,41	32,76	8,62	12,07
След получаването на ISO14001 удовлетвореността на персонала в дружеството нарасна	22,41	18,97	43,10	5,17	10,34
След получаването на ISO 14001 удовлетвореността на мениджмънта на дружеството нарасна	43,10	25,86	15,52	5,17	10,34
След получаването на ISO 14001 фирмените разходи се увеличиха	32,76	24,14	25,86	10,34	6,90
Приемането на ISO 14001 подобри организацията на работа	56,90	15,52	17,24	5,17	5,17
Приемането на ISO 14001 води до прекомерна бюрократизация	17,24	20,69	31,03	24,14	6,90
При ISO 14001 има липса на строгост и фокус на одитите, извършени от трети страни	1,72	12,07	22,41	29,31	34,48

Доколко сте съгласен(на) със следните твърдения	Напълно съгласен(а)	По-скоро съгласен(а)	Нито съгласен(а), нито несъгласен(а)	По-скоро несъгласен(а)	Напълно несъгласен(а)
ISO 14001 е фокусиран върху процеса, а не върху резултатите	12,07	15,52	32,76	24,14	15,52

Изследването установява в каква степен екологичните критерии са заложени в някои конкретни процедури и дейности на организациите. Ако въвеждането на стандарта е само стъпка към промяната към устойчивост, в случая става дума за трайно организационно поведение и оценката му от гледна точка на проекологичното поведение. Съществена част от респондентите (80%) споделят, че екологичните критерии се прилагат при въвеждане на нова техника и технологии. Следващият по големина дял от респондентите декларира и прилагането на такива критерии спрямо търсените партньорства. Същевременно относително рядко се използват екологичните критерии при подбора и оценяването на персонала (таблица 9).

Таблица 9. Разпределение на отговорите за екологичните критерии на организационно равнище (в %)

Във Вашата фирма в каква степен използвате екологични критерии в следните случаи?	Винаги	По-скоро да	Нито да, нито не	По-скоро не	Никога
Когато наемате персонал	15,52	13,79	37,93	25,86	6,90
Когато избирате търговски партньори	25,86	29,31	24,14	13,79	6,90
Когато купувате техника и технологии	37,93	46,55	6,90	5,17	3,45
Когато оценявате персонала си	15,52	27,59	25,86	20,69	10,34

Две трети от мениджърите определят организацията си като екологично настроена независимо от наличието на стандарта, а над три четвърти считат екологичното мислене за част от организационната култура и мисия. Почти 95% от мениджърите определят организацията си като корпоративно социално отговорна. Същевременно над 90% биха правили повече за околната среда, ако има по-голяма държавна подкрепа. Много висока е увереността, че сертифицирането е полезно както за фирмата, така и за самата околна среда. Същевременно мениджърите нямат категоричен отговор дали стандартите и екологичното поведение, в крайна сметка, водят до осъбяване на производствения процес.

На фона на категоричните отговори за екологичното като част от ценностите и целите на организациите мениджърите имат известни резерви за това дали работещите във фирмата са екологично настроени. Това е в синхрон с линията, наблюдавана в отговорите на следващите въпроси, които отчитат нивата на доверие в екологичния ангажимент на институциите, бизнес парт-

нъорите и самите потребители. Едва една трета от респондентите са твърдо убедени, че за потребителите е важно дали стоките и услугите и процесите по тяхното създаване са екологосъобразни. Въпреки това в преобладаващите отговори се потвърждава в голяма степен, че околната среда е ценност, но държавата прави малко за опазването ѝ. Последното очевидно не стъпва на разбирането за липса на регулации, тъй като повече от две трети от анкетиранияте възприемат екологичните регулации в страната като строги. Прави впечатление, че въпреки високите деклариран нива на проекологични нагласи, едва една трета от мениджърите посочват, че имат специален бюджет за екологични мерки и действия (таблица 10).

Таблица 10. Разпределение на отговорите за нагласите към екологичното поведение като цяло (в %)

Доколко сте съгласен(на) със следните твърдения	Напълно съгласен(а)	По-скоро съгласен(а)	Нито съгласен(а), нито несъгласен(а)	По-скоро несъгласен(а)	Напълно несъгласен(а)
Фирмата ни е екологично настроена и без стандарта	44,83	24,14	17,24	12,07	1,72
Сертифицирането е полезно за фирмата	63,79	18,97	12,07	3,45	1,72
Сертифицирането е полезно за околната среда	65,52	17,24	10,34	0,00	6,90
Стандартите оскъпяват производството	27,59	18,97	32,76	10,34	10,34
Екологичното поведение, като цяло, оскъпява производството	22,73	18,18	27,27	18,18	13,64
Екологичното носи дългосрочни печалби	36,36	18,18	22,73	13,64	9,09
Бих определил екологичното мислене като част от организационната култура в нашата организация	62,07	13,79	17,24	5,17	1,72
Организационната подкрепа към екологичните действия води и до екологично поведение на служителите извън организацията	34,48	36,21	17,24	8,62	3,45
Вашата организация е корпоративно социално отговорна	79,31	15,52	3,45	0,00	1,72

Доколко сте съгласен(на) със следните твърдения	Напълно съгласен(а)	По-скоро съгласен(а)	Нито съгласен(а), нито несъгласен(а)	По-скоро несъгласен(а)	Напълно несъгласен(а)
Екологичното поведение е част от мисията на нашата организация	65,52	25,86	3,45	3,45	1,72
Работещите във фирмата са екологично настроени	37,93	29,31	20,69	10,34	1,72
Имаме специален бюджет за екологични мерки и действия	34,48	22,41	17,24	12,07	13,79
Бихме правили повече, ако имахме повече средства	37,93	27,59	24,14	3,45	6,90
Бихме правили повече, ако имахме по-голяма държавна подкрепа	59,09	31,82	9,09	0,00	0,00
Зеленото производство е инвестиция	45,45	27,27	22,73	4,55	0,00
Зеленото производство е морално задължение	45,45	40,91	13,64	0,00	0,00
Националните регулации в областта на околната среда в сектора на фирмата са строги	36,21	39,66	13,79	6,90	3,45
Имам доверие в институциите на национално равнище, ангажирани с опазването на околната среда	22,41	27,59	20,69	13,79	15,52
Имам доверие в институциите на местно равнище, ангажирани с опазването на околната среда	25,86	29,31	18,97	15,52	10,34
Вярвам, че моите бизнес партньори са проекологични	24,14	39,66	24,14	5,17	6,90
Целенасочено избирам бизнес партньори, които са проекологични	27,59	27,59	22,41	12,07	10,34
Потребителите търсят екологични продукти	32,76	24,14	22,41	12,07	8,62

Доколко сте съгласен(на) със следните твърдения	Напълно съгласен(а)	По-скоро съгласен(а)	Нито съгласен(а), нито несъгласен(а)	По-скоро несъгласен(а)	Напълно несъгласен(а)
Потребителите търсят екологично произведени продукти	34,48	20,69	22,41	10,34	12,07
Околната среда е ценност в нашата страна	53,45	15,52	15,52	12,07	3,45
Държавата прави малко за опазването на околната среда	48,28	27,59	20,69	3,45	0,00

Фирмите декларираат значителни инвестиции в преки дейности по опазване на околната среда, но по-слабо влагат средства в екологични изследвания и иновации, обучение на персонала и други социални дейности в рамките на организацията. По-голям акцент се поставя върху екологичността на самото производство, отколкото върху екологичността на крайните продукти. Екологичните действия в повечето случаи са в резултат на фирмена стратегия и са в обхвата на специално назначени служители. В половината от представените фирми оборотът и служителите се увеличават в последните три години (таблица 11).

Таблица 11. Разпределение на отговорите за въведените промени, свързани с проекологично поведение в организацията (в %)

В каква степен посочените твърдения са верни за Вашето дружество?	Напълно да	По-скоро да	Нито да, нито не	По-скоро не	Изобщо не
Направили сме значителни инвестиции в опазване на околната среда	41,38	39,66	13,79	3,45	1,72
Направили сме значителни инвестиции в изследвания и иновации	27,59	20,69	24,14	18,97	8,62
Направили сме значителни инвестиции в обучение на персонала	34,48	44,83	12,07	8,62	0,00
Направили сме значителни инвестиции в социални дейности	27,59	36,21	17,24	12,07	6,90
Имаме фирмена стратегия за екологично поведение	48,28	34,48	6,90	1,72	8,62
Имаме служител(и), чието задължение е да се занимават с екологичните политики и инициативи	58,62	25,86	3,45	5,17	6,90

В каква степен посочените твърдения са верни за Вашето дружество?	Напълно да	По-скоро да	Нито да, нито не	По-скоро не	Изобщо не
Предприемаме целенасочени действия за екологичност на самото производство	53,45	25,86	13,79	0,00	6,90
Предприемаме целенасочени действия за екологичност на продуктите	48,28	25,86	13,79	3,45	8,62
Провеждаме специални екологични инициативи	50,00	13,64	27,27	9,09	0,00
Оборотът ни се увеличава в последните 3 години	29,31	25,86	24,14	12,07	8,62
Производителността ни се увеличава в последните 3 години	25,86	31,03	24,14	8,62	10,34
Персоналът ни се увеличава в последните 3 години	22,41	29,31	25,86	17,24	5,17

Подобреното управление на околната среда се основава на категорично приетото разбиране за значението на организационните и стратегическите характеристики на фирменото поведение (OECD 2007).

В изследването бяха включени и въпроси, проследяващи евентуалната промяна в използваните естествени ресурси и нивата на вредно въздействие върху околната среда от дейността на организациите. Повече от половината от фирмите декларират намаляване на негативните си отпечатъци върху околната среда, като най-отчетливо е това по отношение на замърсяването на въздуха и почвата и по-слабо осезаемо по отношение на отпадъчните води и използването на естествени ресурси. Подобрене, но в умерени граници, се регистрира по отношение на твърдите отпадъци (таблица 12).

Таблица 12. Разпределение на отговорите за проекологичните дейности за последните пет години в организацията (в %)

В каква степен за Вашето дружество е вярно?	Напълно да	По-скоро да	Нито да, нито не	По-скоро не	Изобщо не	Неприложимо
През последните пет години предприемаме действия за намаляване използването на естествени ресурси	27,59	24,14	20,69	12,07	5,17	10,34

През последните пет години предприемаме действия за намаляване на твърдите отпадъци	31,03	43,10	17,24	1,72	5,17	1,72
През последните пет години предприемаме действия за намаляване на отпадъчните води	24,14	25,86	13,79	5,17	8,62	22,41
През последните пет години предприемаме действия за намаляване местно/регионално замърсяване на въздуха	34,48	32,76	13,79	3,45	5,17	10,34
През последните пет години предприемаме действия за намаляване на замърсяването на почвата	39,66	25,86	15,52	1,72	6,90	10,34

Проследяването на субективното отношение на респондентите към различни възможни инструменти за постигане на екологични цели е важно, макар да е относително встрани от фокуса на настоящото изследване. Според мениджърите най-голям потенциал крият схемите за допълнително подпомагане и субсидии, а най-малък – данъците и таксите. Регулациите и забраните са възприемани за ефективни, но с резерви. Близко 80% от анкетираните считат стандартите като силно или донякъде ефективни, като не се забелязват различия в припознаването на технологично базираните стандарти или тези, стъпващи на изпълнението (таблица 13).

Таблица 13. Разпределение на отговорите за ефективността на инструментите за екологична политика (в %)

Според Вас доколко ефективни за постигане на екологичните цели са следните инструменти:	Напълно са ефективни	По-скоро да	Нито да, нито не	По-скоро не	Изобщо не са ефективни
Регулации и забрани	12,07	63,79	10,34	8,62	5,17
Технологично базирани стандарти	32,76	48,28	12,07	0,00	6,90
Базирани на изпълнение стандарти	31,03	48,28	13,79	1,72	5,17
Данъци и такси	13,79	41,38	24,14	15,52	5,17
Допълнително подпомагане и субсидии	39,66	41,38	6,90	5,17	6,90

Основни констатации

На основата на представеното изследване могат да се направят няколко извода. Налице е съществена, благоприятна предпоставка за желаното пови-

шаване на ефективността на екологичните политики: изследваните мениджъри не разглеждат финансовите и екологичните цели като алтернативни както по отношение на функционирането на организацията, така и по отношение на целите на национално ниво. Организациите имат както вътрешни, така и външни мотиви за въвеждането на екологичния стандарт. Влиянието на вътрешните фактори, свързани с нагласите и мисленето на мениджърите, все пак преобладава. Въздействието върху нагласите на мениджърите чрез обучения и изисквания към компетентностите им е възможен инструмент за подобряване на ефекта от екологичните политики.

Организациите отчитат вътрешни и външни ползи от сертифицирането, като преобладават вътрешните. Към този момент сертифицирането води основно, при това относително бавно, до организационни промени. Няма основание да се смята обаче, че сертифицирането води до промяна в индивидуалното поведение на заетите в съответните организации. В този смисъл очакването за разпространение на проекологичните нагласи на мениджърите към заетите във фирмите не се потвърждава.

Мениджърите демонстрират относително ниско доверие към екологичното съзнание и поведение на служителите, партньорите и потребителите. Подозрението към другите е характерна, установена нагласа на българските граждани. В това отношение изследваните мениджъри не правят изключение. Създаването на нагласи на взаимно доверие между гражданите е още една ниша за подобряване на екологичните политики.

Конкретните екологични практики са насочени в голяма степен при самото производство, но са слабо интегрирани в подбора, оценяването и обучението на персонала. Вероятно това е най-съществената причина, която не позволява благоприятните проекологични нагласи на мениджърите да се разпространят към заетите в съответната организация. Вътрешноорганизационните екологични инициативи трябва да бъдат поощрявани.

Ползата от стандартизирането е високо оценена, но подобряването на резултатите и кръгът на сертифицираните фирми се свързват с увеличаване на целенасочените публични стимули. В това отношение изследването регистрира едно противоречие в нагласите, което се изразява в очакването „държавата да свърши нещо“, но в същото време да не ограничава свободата, особено икономическата свобода. Независимо от тази трайна, противоречива по своя характер нагласа подходите на екологичните политики следва да се преосмислят и усиляването на тежестта на принудителните инструменти да се възприеме поне като възможно.

Изследването на мениджърите на организации, въвели екологичен стандарт, показва наличието на относително висока степен на подкрепа и съгласие с целите на екологичните политики както на национално, така и на европейско равнище. В същото време, изследването установява, че мениджърите имат

сериозни резерви по отношение на изпълнението, и най-вече за ефективността на резултатите. Недоверието към политиките, независимо от неговия произход, не подкрепя осъзнатата промяна към проекологично поведение. Това е поредната ниша, с която формулирането на политиките трябва да бъде съобразено.

Най-неблагоприятната констатация от проведеното изследване е установяването на нагласи сред мениджърите, според които те не контролират намаляването на негативните въздействия върху околната среда. Заедно с преобладаващо позитивните им проекологични нагласи, силно изявеното им убеждение, че от тях нищо или почти нищо не зависи, дава основание на предвиждането за продължаваща във времето ограничена ефективност на екологичните политики.

Нищо не е само благоприятно или само неблагоприятно. Свързаните с екологията нагласи на мениджърите в стопанския сектор имат добри и лоши страни – важното е да ги знаем и да вграждаме това знание при изработването на подходите на екологичните политики.

Финансиране

Изследването е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

ЛИТЕРАТУРА

- ГЕОРГИЕВ, Е., 2019. Неоинституционални перспективи за анализ на мотиви и механизми за сертификация съгласно стандарт за управление ISO 14001. *Литературен клуб* [онлайн], 21, № 241 [прегледан 2024-11-22]. Достъп: <https://www.litclub.bg/library/fil/egeorgiev/perspektivi.pdf>.
- МИТЕВА, А., 2017. Нагласи на българския бизнес за въвеждане на екостандартите в България. *Икономически алтернативи*, № 4, с. 18 – 28.
- СИМОВА, Ц., 2008. Системи за управление на околната среда – предизвикателства, преимущества за фирмите. *Бюлетин „Качество“*, № 3, с. 53 – 59.
- AROCENA, P., ORCOS, R. & ZOUAGHI, F., 2021. The impact of ISO 14001 on firm environmental and economic performance: The moderating role of size and environmental awareness. *Business Strategy and the Environment*, vol. 30, no. 2, pp. 955 – 967.
- BANSAL, P. & ROTH, K., 2000. Why Companies Go Green: A Model of Ecological Responsiveness. *The Academy of Management Journal*, vol. 43, no. 4, pp. 717 – 736.

- BERRONE, P., FOSFURI, A., GELABERT, L., 2017. Does greenwashing pay off? Understanding the relationship between environmental actions and environmental legitimacy. *Journal of Business Ethics*, vol. 144, no. 2, pp. 363 – 379.
- BOIRAL, O., 2007. Corporate greening through ISO 14001: a rational myth?. *Organization Science*, vol. 18, no. 1, pp. 127 – 146.
- BOIRAL, O., GUILLAUMIE, L., HERAS-SAIZARBITORIA, I. & VALERY TAYO TENE, C., 2017. Adoption and Outcomes of ISO 14001: A Systematic Review. *International Journal of Management Reviews*, vol. 0, pp. 1 – 22.
- BRAVI, L., SANTOS, G., PAGANO, A. & MURMURA, F., 2020. Environmental management system according to ISO 14001: 2015 as a driver to sustainable development. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, vol. 27, no. 6, pp. 2599 – 2614.
- CAMILLERI, M., 2022. The rationale for ISO 14001 certification: A systematic review and a cost-benefit analysis. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management* [online], vol. 29, no. 4, pp. 1067 – 1083 [viewed 2024-11-22]. Available from: <https://doi.org/10.1002/csr.2254>.
- DELMAS, M. & TOFFEL M., 2008. Organizational responses to environmental demands: opening the black box. *Strategic Management Journal*, vol. 29, no. 10, pp. 1027 – 1055.
- DEYASSA, K., 2019. The effectiveness of ISO 14001 and environmental management system – the case of Norwegian firms. *Structure and Environment*, vol. 11, no. 1, pp. 77 – 89.
- DIMAGGIO, P. & POWELL, W., 1983. The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American sociological review*, vol. 48, no. 2, pp. 147 – 160.
- ENSTE, D. & POTTHOFF, J., 2021. Behavioral economics and climate protection: Better regulation and green nudges for more sustainability. *IW-Analysen*, no. 146. Institut der deutschen Wirtschaft (IW) Köln. [Viewed 2024-11-22]. Available from: <https://www.iwkoeln.de/en/studies/dominik-h-enste-jennifer-potthoff-better-regulation-and-green-nudges-for-more-sustainability.html>.
- ERAUSKIN-TOLOSA, A., ZUBELTZU-JAKA, E., HERAS-SAIZARBITORIA, I. & BOIRAL, O., 2020. ISO 14001, EMAS and environmental performance: A meta-analysis. *Business Strategy and the Environment*, vol. 29, no. 3, pp. 1145 – 1159.
- FOSTER, J. & CLARK, B., 2009. The paradox of wealth: Capitalism and ecological destruction. *Monthly Review*, vol. 61, no. 6, pp. 1 – 18.
- GABEL, H. & SINCLAIR-DESGAGNÉ, B., 2001. The Firm, its Procedures, and Win–Win Environmental Regulations’. In:

- H. FOLMER, L. GABEL, S. GERKING, A. ROSE, (eds.). *Frontiers of Environmental Economics*. Cheltenham and Northampton, MA: Edward Elgar Publishing.
- GASPAR, R., 2013. Understanding the Reasons for Behavioral Failure: A Process View of Psychosocial Barriers and Constraints to Pro-Ecological Behavior. *Sustainability*, vol. 5, no. 7, pp. 2960 – 2975.
- GEORGIEV, S. & GEORGIEV, E., 2015. Motivational factors for the adoption of ISO 9001 standards in Eastern Europe: the case of Bulgaria. *Journal of Industrial Engineering and Management*, vol. 8, no. 3, pp. 1020 – 1050.
- HARIZANOVA, H., 2015. Implementation of ISO 14001 in Bulgaria, Scientific Papers Series Management. *Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, vol. 15, no. 1, pp. 193 – 198.
- The ISO Survey of Management System Standard Certifications*, 2023. Available from: <https://www.iso.org/the-iso-survey.html>.
- IVANOVA, D. & HARADINOVA, A., 2020. The Motives and Benefits of Environmental Management Systems – the Case of Bulgarian Companies. *Economic Alternatives*, no. 3, pp. 418 – 432.
- IVANOVA, V. & SLAVOVA, I., 2018. Ecological Transformation in Bulgaria – New Challenges to the Businesses and the Government. *European Journal of Economics and Business Studies*, vol. 4, no. 2, pp. 22 – 34.
- JIANG, R. & BANSAL, P., 2003. Seeing the need for ISO 14001. *Journal of Management Studies*, vol. 40, no. 4, pp. 1047 – 1067.
- KLOCKNER, C., 2013. A comprehensive model of the psychology of environmental behaviour a meta-analysis. *Global Environmental Change*, vol. 23, no. 5, pp. 1028 – 1038.
- KRAFT, M., 2021. *Environmental policy and politics*. 8th ed. Routledge.
- KURIHARA, S., 2006. The General Framework and Scope of Standards Studies. *Hitotsubashi Journal of Commerce and Management*, vol. 40, no. 1, pp. 1 – 18.
- LIU, J., YUAN, C., HAFEEZ, M. & LI, X., 2019. ISO 14001 certification in developing countries: motivations from trade and environment. *Journal of Environmental Planning and Management*, vol. 63, no. 7, pp. 1241 – 1265, <https://doi.org/10.1080/09640568.2019.1649642>
- OECD., 2007. *Environmental Policy and Corporate Behaviour* [online]. Paris: OECD Publishing. [viewed 2024-11-22]. Available from: <https://doi.org/10.1787/9789264175075-en>.
- PEREZ, O., AMICHAH-HAMBURGER Y. & SHTERENTAL T., 2009. The Dynamic of Corporate Self-Regulation: ISO 14001, Environmental Commitment, and Organizational Citizenship Behavior. *Law & Society Review*, vol. 43, no. 3, pp. 593 – 630.

- PEYCHEVA, M., MITEVA, A. & HARIZANOVA, H., 2017. Social audit and standards for social environmental responsibility – case study of Bulgaria. *Economic Alternatives*, no. 3, pp. 449 – 474.
- POTOSKI, M. & PRAKASH, A., 2005. Covenants with weak swords: ISO 14001 and facilities' environmental performance. *Journal of Policy Analysis and Management*, vol. 24, no. 4, pp. 745 – 769.
- REIS, A., NEVES, F., HIKICHIA, S., SALGADO, E. & BEIJO, L., 2018. Is ISO 14001 certification really good to the company?. *Production* [online], vol. 28 [viewed 2024-11-22]. Available from: <https://www.scielo.br/j/prod/a/wXBfyfyRGD5mqTPngztswf/?format=pdf&lang=en>.
- SHOVE, E., 2010. Beyond the ABC: Climate Change Policy and Theories of Social Change. *Environment and Planning, A*, vol. 42, no. 6, pp. 1273 – 1285.
- SOROOSHIAN, S., QI, L. & FEI, L., 2018. Characterization of ISO 14001 implementation. *Environmental Quality Management*, vol. 27, pp. 97 – 105.
- STIGLITZ, J., 1991. Symposium on Organisations and Economics'. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 5, no. 2, pp. 15 – 24.
- VANDENBERGH, M. & GILLIGAN, J., 2019. Beyond Gridlock. *Columbia Journal of Environmental Law* [online], vol. 40, no. 2 [viewed 2024-11-22]. Available from: <https://doi.org/10.7916/cjel.v40i2.3539>.
- VASCONCELOS, I. & VASCONCELOS, F., 2003. ISO9000, consultants and paradoxes: a sociological analysis of quality assurance and human resource techniques. *Revista de Administracao Contemporanea*, vol. 7, no. 1, pp. 173 – 194.
- VÍLCHEZ, V., 2017. The Dark Side Of Iso 14001: The Symbolic Environmental Behavior, European Research on Management and Business Economics (ERMBE). *Academia Europea de Dirección y Economía de la Empresa (AEDEM)*, vol. 23, no. 1, pp. 33 – 39.
- YIN, H. & SCHMEIDLER, P., 2009. Why Do Standardized ISO 14001 Environmental Management Systems Lead to Heterogeneous Environmental Outcomes?. *Business Strategy and the Environment*, vol. 18, pp. 469 – 486.

Funding

This study is financed by the European Union-NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

REFERENCES

- AROCENA, P., ORCOS, R. & ZOUAGHI, F., 2021. The impact of ISO 14001 on firm environmental and economic performance: The moderating role of size and environmental awareness. *Business Strategy and the Environment*, vol. 30, no. 2, pp. 955 – 967.
- BANSAL, P. & ROTH, K., 2000. Why Companies Go Green: A Model of Ecological Responsiveness. *The Academy of Management Journal*, vol. 43, no. 4, pp. 717 – 736.
- BERRONE, P., FOSFURI, A., GELABERT, L., 2017. Does greenwashing pay off? Understanding the relationship between environmental actions and environmental legitimacy. *Journal of Business Ethics*, vol. 144, no. 2, pp. 363 – 379.
- BOIRAL, O., 2007. Corporate greening through ISO 14001: a rational myth?. *Organization Science*, vol. 18, no. 1, pp. 127 – 146.
- BOIRAL, O., GUILLAUMIE, L., HERAS-SAIZARBITORIA, I. & VALERY TAYO TENE, C., 2017. Adoption and Outcomes of ISO 14001: A Systematic Review. *International Journal of Management Reviews*, vol. 0, pp. 1 – 22.
- BRAVI, L., SANTOS, G., PAGANO, A. & MURMURA, F., 2020. Environmental management system according to ISO 14001: 2015 as a driver to sustainable development. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, vol. 27, no. 6, pp. 2599 – 2614.
- CAMILLERI, M., 2022. The rationale for ISO 14001 certification: A systematic review and a cost-benefit analysis. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management* [online], vol. 29, no. 4, pp. 1067 – 1083 [viewed 2024-11-22]. Available from: <https://doi.org/10.1002/csr.2254>.
- DELMAS, M. & TOFFEL M., 2008. Organizational responses to environmental demands: opening the black box. *Strategic Management Journal*, vol. 29, no. 10, pp. 1027 – 1055.
- DEYASSA, K. (2019). The effectiveness of ISO 14001 and environmental management system – the case of Norwegian firms. *Structure and Environment*, vol. 11, no. 1, pp. 77 – 89.
- DIMAGGIO, P. & POWELL, W., 1983. The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American sociological review*, vol. 48, no. 2, pp. 147 – 160.
- ENSTE, D. & POTTHOFF, J., 2021. Behavioral economics and climate protection: Better regulation and green nudges for more sustainability. *IW – Analysen*, no. 146. Institut der deutschen Wirtschaft (IW) Köln. [Viewed 2024-11-22]. Available from: <https://www.iwkoeln.de/en/studies/dominik-h-enste-jennifer-potthoff-better-regulation-and-green-nudges-for-more-sustainability.html>.

- ERAUSKIN-TOLOSA, A., ZUBELTZU-JAKA, E., HERAS-SAIZARBITORIA, I. & BOIRAL, O., 2020. ISO 14001, EMAS and environmental performance: A meta-analysis. *Business Strategy and the Environment*, vol. 29, no. 3, pp. 1145 – 1159.
- FOSTER, J. & CLARK, B., 2009. The paradox of wealth: Capitalism and ecological destruction. *Monthly Review*, vol. 61, no. 6, pp. 1 – 18.
- GABEL, H. & SINCLAIR-DESGAGNÉ, B., 2001. The Firm, its Procedures, and Win-Win Environmental Regulations'. In: H. FOLMER, L. GABEL, S. GERKING, A. ROSE, (eds.). *Frontiers of Environmental Economics*. Cheltenham and Northampton, MA: Edward Elgar Publishing.
- GASPAR, R., 2013. Understanding the Reasons for Behavioral Failure: A Process View of Psychosocial Barriers and Constraints to Pro-Ecological Behavior. *Sustainability*, vol. 5, no. 7, pp. 2960 – 2975.
- GEORGIEV, E., 2019. Neoinstitutsionalni perspektivi za analiz na motivi i mehanizmi za sertifikatsia saglasno standart za upravlienie ISO 14001. *Literaturen klub* [online], vol. 21, no. 241 [in Bulgarian]. [Viewed 2024-11-22]. Available from <https://www.litclub.bg/library/fil/egeorgiev/perspektivi.pdf>.
- GEORGIEV, S. & GEORGIEV, E., 2015. Motivational factors for the adoption of ISO 9001 standards in Eastern Europe: the case of Bulgaria. *Journal of Industrial Engineering and Management*, vol. 8, no. 3, pp. 1020 – 1050.
- HARIZANOVA, H., 2015. Implementation of ISO 14001 in Bulgaria, Scientific Papers Series Management. *Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, vol. 15, no. 1, pp. 193 – 198.
- The ISO Survey of Management System Standard Certifications*, 2023. Available from: <https://www.iso.org/the-iso-survey.html>.
- IVANOVA, D. & HARADINOVA, A., 2020. The Motives and Benefits of Environmental Management Systems – the Case of Bulgarian Companies. *Economic Alternatives*, no. 3, pp. 418 – 432.
- IVANOVA, V. & SLAVOVA, I., 2018. Ecological Transformation in Bulgaria – New Challenges to the Businesses and the Government. *European Journal of Economics and Business Studies*, vol. 4, no. 2, pp. 22 – 34.
- JIANG, R. & BANSAL, P., 2003. Seeing the need for ISO 14001. *Journal of Management Studies*, vol. 40, no. 4, pp. 1047 – 1067.
- KLOCKNER, C., 2013. A comprehensive model of the psychology of environmental behaviour a meta-analysis. *Global Environmental Change*, vol. 23, no. 5, pp. 1028 – 1038.
- KRAFT, M., 2021. *Environmental policy and politics*. 8th ed. Routledge.

- KURIHARA, S., 2006. The General Framework and Scope of Standards Studies. *Hitotsubashi Journal of Commerce and Management*, vol. 40, no. 1, pp. 1 – 18.
- LIU, J., YUAN, C., HAFEEZ, M. & LI, X., 2019. ISO 14001 certification in developing countries: motivations from trade and environment. *Journal of Environmental Planning and Management*, vol. 63, no. 7, pp. 1241 – 1265, <https://doi.org/10.1080/09640568.2019.1649642>
- MITEVA, A., 2017. Naglasi na balgarskia biznes za vavezhane na ekostandartite v Bulgaria. *Ikonomicheski Alternativi*, no. 4, pp. 18 – 28 [in Bulgarian].
- OECD., 2007. *Environmental Policy and Corporate Behaviour* [online]. Paris: OECD Publishing. [viewed 2024-11-22]. Available from: <https://doi.org/10.1787/9789264175075-en>.
- PEREZ, O., AMICHAH-HAMBURGER Y. & SHTERENTAL T., 2009. The Dynamic of Corporate Self-Regulation: ISO 14001, Environmental Commitment, and Organizational Citizenship Behavior. *Law & Society Review*, vol. 43, no. 3, pp. 593 – 630.
- PEYCHEVA, M., MITEVA, A. & HARIZANOVA, H., 2017. Social audit and standards for social environmental responsibility – case study of Bulgaria. *Economic Alternatives*, no. 3, pp. 449 – 474.
- POTOSKI, M. & PRAKASH, A., 2005. Covenants with weak swords: ISO 14001 and facilities' environmental performance. *Journal of Policy Analysis and Management*, vol. 24, no. 4, pp. 745 – 769.
- REIS, A., NEVES, F., HIKICHIA, S., SALGADO, E. & BEIJO, L., 2018. Is ISO 14001 certification really good to the company?. *Production* [online], vol. 28 [viewed 2024-11-22]. Available from: <https://www.scielo.br/j/prod/a/wXBfyfyRGD5mqTPngztswf/?format=pdf&lang=en>.
- SHOVE, E., 2010. Beyond the ABC: Climate Change Policy and Theories of Social Change. *Environment and Planning, A*, vol. 42, no. 6, pp. 1273 – 1285.
- SIMOVA, TS., 2008. Sistemi za upravljenie na okolnata sreda – predizvikatelstva, preimushtestva za firmite. *Byulletin Kachestvo*, no 3, pp. 53 – 59 [in Bulgarian].
- SOROOSHIAN, S., QI, L. & FEI, L., 2018. Characterization of ISO 14001 implementation. *Environmental Quality Management*, vol. 27, pp. 97 – 105.
- STIGLITZ, J., 1991. Symposium on Organisations and Economics'. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 5, no. 2, pp. 15 – 24.
- VANDENBERGH, M. & GILLIGAN, J., 2019. Beyond Gridlock. *Columbia Journal of Environmental Law* [online], vol. 40, no. 2 [viewed 2024-11-22]. Available from: <https://doi.org/10.7916/cjel.v40i2.3539>.
- VASCONCELOS, I. & VASCONCELOS, F., 2003. ISO9000, consultants and paradoxes: a sociological analysis of quality assurance and human

- resource techniques. *Revista de Administracao Contemporanea*, vol. 7, no. 1, pp. 173 – 194.
- VÍLCHEZ, V., 2017. The Dark Side Of Iso 14001: The Symbolic Environmental Behavior, European Research on Management and Business Economics (ERMBE). *Academia Europea de Dirección y Economía de la Empresa (AEDEM)*, vol. 23, no. 1, pp. 33 – 39.
- YIN, H. & SCHMEIDLER, P., 2009. Why Do Standardized ISO 14001 Environmental Management Systems Lead to Heterogeneous Environmental Outcomes?. *Business Strategy and the Environment*, vol. 18, pp. 469 – 486.

ECOLOGICAL SUSTAINABILITY AND ECOLOGICAL CERTIFICATION OF ORGANIZATIONS: INDIVIDUAL BENEFIT OR PUBLIC COMMITMENT OF ECONOMIC SECTOR MANAGERS

Abstract. The text presents the results of a survey among 58 owners or managers of commercial companies that have sustainably implemented an environmental management system through their ISO 14001 certification. The study of management representatives is based on the understanding that business organizations play the role of intermediaries in environmental policy and the potential change of their behavior multiplies the effects of the interventions on the behavior of others - business partners, employees, and consumers. The data can be used to explain the real processes of pro-environmental policies in the country and improve them taking into account the established barriers and obstacles to the pro-environmental behavior of the studied group.

Keywords: public policy; environment; pro-environmental behavior; standardization; ISO 14001

✉ **Dr. Simeon Petrov, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0001-9652-5562

WoS Researcher ID: ADC-3278-2022

E-mail: sapetrov@phls.uni-sofia.bg

Sofia University

1504 Sofia

15, Tsar Osvoboditel

Bulgaria

✉ **Prof. Dr. Tatiana Tomova**

WoS Researcher ID: HTO-3809-2023

ORCID iD: 0000-0003-0680-3480

E-mail: t.tomova@phls.uni-sofia.bg